

PSIHOLOGIA DE RĂZBOI ȘI DILEMELE MORALE ALE MILITARULUI

Colonel dr. Cristian DOBRE

Ministerul Apărării Naționale

DOI: 10.55535/GMR.2022.4.17

Articolul prezintă unul dintre cele mai semnificative aspecte psihologice trăite de militari, pe timpul în care aceștia execută misiuni în diferite teatre de operații militare – cel etico-moral. Astfel, această lucrare aduce în atenția cititorului ideea de „psihologie de război”, pentru ca, apoi, să analizeze cele mai mari dileme etico-morale ale militarului implicat în luptă.

Departea de a epuiza subiectul, articolul dorește să atragă atenția că, în cele din urmă, militarul este tot om, iar, în lipsa unei pregătiri adecvate pentru luptă și a unui sprijin psihologic corespunzător, post-acțiune, la finalul conflictului pot să apară rănilor morale, care, de cele mai multe ori, sunt la fel de dureroase și de devastatoare ca cele fizice.

Cuvinte-cheie: psihologie de război, militar, dilemă, moral, conflict.

SEMNIFICAȚIA ETICII ȘI MORALEI ÎN PSIHOLOGIA DE RĂZBOI

Cu certitudine, discutarea dilemelor etice și morale ale militarului pe timp de război trebuie să înceapă de la definirea acestor noțiuni. Astfel, prin *etică* se înțelege ansamblul de norme în raport cu care un grup uman își reglează comportamentul pentru a deosebi ce este legitim și acceptabil în realizarea scopurilor (DEX, 2022).

Morala este definită ca fiind ansamblul convingerilor, atitudinilor, deprinderilor reflectate și fixate în principii, norme, reguli, determinate istoric și social, care reglementează comportarea și raporturile indivizilor între ei, precum și dintre aceștia și colectivitate și a căror respectare se întemeiază pe conștiință și pe opinia publică (Ib.).

Psihologia de război este o ramură a psihologiei militare care studiază persoana, înainte de izbucnirea războiului, pe timpul desfășurării sale și după finalizarea sa (Dobre, 2020). Se afirmă cele trei faze, deoarece, oamenii încep să gândească și să se comporte diferit înainte de începerea unui conflict armat și vor continua să adopte un fel special de a fi atât pe timpul războiului, cât și, un timp, după încetarea acestuia.

Atât etica, dar și morala sunt specifice societății omenești, din cele mai vechi timpuri până în prezent, dar acestea au suferit modificări marcante, de la o perioadă istorică la alta și de la o civilizație la alta, în funcție de anumiți factori contextuali, cum ar fi: puterea și stilul de conducere al unui anumit lider, religie, sistemul politic, accesul oamenilor la resurse, cutumele locale, aspectele de natură culturală, tipul de relații interpersonale dintre locuitorii unui anumit spațiu geografic, sistemul de organizare socială, pericolele la care erau supuși oamenii dintr-o epocă ori regiune etc.

Astfel, de exemplu, ceea ce este total imoral într-o anumită religie poate fi tolerat în alta – de pildă, consumul de alcool nu este tolerat în religia islamică, în timp ce, în cea creștină, acesta este acceptat. Sau căsătoria cu mai multe femei este acceptată în religia musulmană, în timp ce în cea creștină este intolerabilă. Aceste diferențe dintre etica și morala unor mari comunități umane sunt întâlnite la fel de bine și în zilele noastre.

Abordarea filogenetică a eticii și moralei din zona confruntărilor militare respectă aceleași repere ca ale întregii societăți umane. Astfel, dacă, în trecut, cucerirea unui oraș, urmată de jefuirea, devastarea și distrugerea sa și transformarea prizonierilor în sclavi era absolut normală, în prezent, prin adoptarea unor convenții și protocoale

internaționale, ratificate de majoritatea statelor lumii (Haga, 1907; Geneva, 1949 etc.), lucrurile s-au schimbat semnificativ, atât din punct de vedere legal, cât și din punct de vedere moral și etic, cu consecințe marcante în plan psihologic.

Conflictele militare contemporane, inclusiv războaiele, tind să respecte, cel puțin declarativ, o serie de reguli ale dreptului internațional umanitar, care reflectă principiile etice și morale ale societății umane a acestui timp istoric. Nerespectarea acestora atrage acuzații grave de „crime împotriva umanității” ori „crime de război”, din partea comunității internaționale și o reacție psiho-emoțională puternică din partea societății, în general.

RANA MORALĂ ȘI ETICA

S-a vorbit, în nenumărate studii, despre *rănilile și traumele fizice* la care sunt supuși militarii care luptă în diferite teatre de operații militare. Astfel, ne referim la lezarea unor organe, mușchi sau oase (urmare a împușcării), pierderea unor părți ale corpului (urmare a contactului cu mine sau explozii), paralizii (urmare a rănilor care au secționat nervii), pierderea unor simțuri – văz, auz, kinestezic etc. (urmare a contactului cu focul, zgomote foarte mari sau substanțe chimice toxice), deteriorarea pielii și a înfățișării (urmare a supunerii la arsuri), intoxicații severe (generate de contactul cu substanțe chimice sau radioactive), îmbolnăviri sistemice (urmare a contactului cu germeni patogeni) și chiar moartea.

Evident, o serie de studii științifice au tratat și *rănilile și traumele psihice* (Brock, Lettini, 2012). Acestea reunesc atât suferința de natură psihiatrică, precum și, mai ales, pe cea de natură psihologică, generate de contactul militarului cu situații de viață extreme, cum ar fi: rănirea sa, capturarea de către inamic, căderea în prizonierat, pierderea rudelor, a prietenilor și camarazilor în timpul confruntării armate, contactul cu suferința umană extremă, generată de război (refugiați, distrugerile de război, lipsa de hrană și apă etc.), criminalitatea de război (jafuri, răzburări feroce, trădarea, dezertarea etc.) și multe altele. De cele mai multe ori, aceste traume sunt reunite sub sindromul „*stresului post-traumatic de luptă*”. Dacă nu se intervine rapid și profesionist, din punct de vedere psihologic, multe dintre problemele care apar pot degenera în boli psihice, cu consecințe grave și pe termen lung, atât asupra (ex)militarului, cât și asupra familiei acestuia și chiar asupra societății, în general (Jamieson et al., 2020). Unele dintre aceste traume sunt asociate cu somatizări dureroase și complexe, ceea ce complică și mai mult punerea diagnosticului și decizia asupra tratamentului de urmat.

La această a doua categorie de afecțiuni, de natură psihologică, pot contribui, într-o mare măsură, și „*rănilile morale și etice*” ale militarului. Deși nu există

o definiție consacrată a acestei categorii de leziuni psihologice, noi apreciem că „*rănilile morale și etice*” sunt afecțiuni psihologice generate de diferențe marcante și total incompatibile dintre sistemul de valori al militarului și realitatea dramatică a câmpului de luptă. Ele sunt generate de *dilemele morale și etice* (situații cu două ieșiri, ambele defavorabile), la care este supus militarul brusc și foarte intens, pe câmpul de luptă (Grace, 2016).

Aceste dileme etice și morale generează sentimente negative de mare intensitate, care se întipăresc foarte puternic în sistemul psihic al subiectului, perturbându-l puternic, în unele cazuri, chiar iremediabil. Militarul, de cele mai multe ori, implicat din punct de vedere acțional și nemijlocit în astfel de situații, nu reușește să se adapteze la realitatea câmpului de luptă, deoarece valorile sale personale (cele mai multe puternic întipărite în ființa sa, din timp de pace) prevalează și îi creează o stare apocaliptică de disconfort psihic ce-l împiedică să dezvolte orice mecanism de reducere a disonanței cognitive.

În cele ce urmează, o să ne referim la unele dintre cele mai frecvente dileme etice și morale la care este supus militarul pe câmpul de luptă modern. Pentru ușurarea exprimării, în cele ce urmează, deși o să scriem „*dilema morală*”, o să ne referim la întreg conceptul, așa cum a fost el descris anterior.

DILEMELE ETICE ȘI MORALE ALE MILITARULUI DIN TEATRUL DE ACȚIUNI MILITARE

Deși societatea umană a evoluat și multe dintre obiceiurile de război vechi nu se mai regăsesc în instruirea militarilor și în comportamentul acestora pe câmpul de luptă, realitatea a demonstrat că situațiile de viață și de moarte din teatrul de acțiuni militare, care pot decide victoria sau înfrângerea, produc contexte tragice, în care etica și morala, fie ea justificată legal sau pur și simplu psihologic, sunt spulberate total sau, cel puțin, afectate semnificativ.

În continuare, vom analiza, dintr-o perspectivă preponderent psihologică, cele mai semnificative dileme morale ale militarului din prezent, inclusiv pe cele ale militarilor care se confruntă în Ucraina, care, de altfel, au și folosit ca studii de caz pentru acest articol.

Dilema uciderii altui om

Dilema plasează, pe de o parte, ideea de a nu ucide altă persoană și, pe de altă parte, ideea de a ucide un om, fie el și declarat „*inamic*”. Situația dilematică este una extremă, într-adevăr. Dacă nu ucizi inamicul, el te poate ucide pe tine sau pe camarazii tăi, nu execuți un ordin direct și ești supus oprobiului propriilor tăi cetățeni. Dacă îl ucizi, te gândești că este împotriva firii, că poate are și el o soție,

un copil, o mamă disperată, care îl așteaptă acasă și, poate, la momentul de referință, chiar nu ți-a făcut nici un fel de rău (Grossman, 2009).

Confruntarea militară presupune, prin excelență, neutralizarea forțelor inamice. Dacă, în trecut, această „neutralizare” presupunea adevărate masacre, în zilele noastre, confruntările militare recente au arătat că s-a pus un accent din ce în ce mai mare pe eliminarea „chirurgicală” a țintelor militare legitime. De altfel, contactul dintre beligeranți a fost redus semnificativ, prin utilizarea unor sisteme de lovire cinetică moderne – arme de precizie, rachete și drone. Evident, la aceste mijloace de luptă au acces doar armatele foarte moderne. Acest fapt este conceput pentru a reduce la maxim „dilema morală” la care este expus militarul.

Prin excelență, orice persoană, pe timp de pace, este educată „să nuucidă”. Uciderea unui om, chiar și din greșeală (de exemplu, într-un accident de mașină), este condamnată cel mai dur atât de societate, cât și de lege. Biserica întărește această valoare în conștiința fiecărei persoane. În timp de război, acest „păcat suprem” este transformat într-o „virtute”, dacă el se referă la inamic. Cei mai mulți oameni nu pot să-și reseteze sistemul de valori, brusc, chiar și în astfel de situații dramatice. În multe dintre relatările militarilor implicați în acțiuni militare (de la Primul Război Mondial până în prezent), aceștia au mărturisit, post-factum, că nu au ținut direct inamicul, pentru a nu trăi cu sentimentul vinovăției).

Mecanismele psihologice de reducere a disonanței cognitive a militarilor, în astfel de situații, implică strategii de dezumanizare a inamicului, de punere în evidență a atrocităților pe care adversarul le-a făcut, de arătare a faptului că acțiunea militară este perfect legitimă, de subliniere a ideii de salvare a poporului de un dictator feroce, de eliberare a unui teritoriu ce aparține istoric unei anumite părți, de înlăturare a opresiunii dușmanului asupra unei anumite populații/etni, de recuperare a bunurilor și resurselor ce aparțin de drept țării etc.

Analiza confruntărilor din războiul din Ucraina ne-a permis să constatăm că armele și tacticile utilizate de agresor, în mod special, au vizat distrugerea nediscriminativă și totală a unor întregi orașe, ca și uciderea combatanților și a populației civile, aflată acolo. Acest lucru a creat premisele unor răni morale profunde.

Dilema crezului în legitimitatea luptei

Dilema plasează, pe de o parte, ideea de a-ți sluji țara, în calitate de militar, și pe de altă parte, ideea de a nu provoca suferință altor oameni. Situația dilematică este una extremă și de această dată. Dacă nu execuți ordinele comandanților militari, riști să fii judecat de Curtea Marțială, iar, dacă le execuți, riști să-ți încalci propriile valori și principii morale, deoarece nu crezi în justetea cauzei pentru care lupti sau, poate, pentru că ai prieteni, rude și cunoscuți dragi în respectiva țară.

Relațiile dintre state implică, în anumite circumstanțe și confruntarea armată. Este o formă extremă de politică externă și de diplomatie, chiar. Scopul pentru care se declanșează o confruntare militară este extrem de divers: lupta pentru putere, dezechilibre geo-politice regionale, susținerea unei facțiuni dizidente dintr-un stat, lupta pentru resurse, scopuri personale ale unor lideri de nivel înalt, reîmpărțirea sferelor de influență, impunerea intereselor unui stat în alt stat, înlăturarea unui dictator, eliminarea unei amenințări explicite, afirmarea unei voințe politice ferme etc.

Pentru a reduce dilema morală, în astfel de cazuri, intervențiile militare recente au avut nevoie, în cea mai mare parte a lor, de o legitimare internațională (ONU, de cele mai multe ori), care să le justifice. Astfel, militarii au luptat sub mandat și drapel ONU sau al altor organizații internaționale/regionale, pentru un scop nobil.

Analiza confruntărilor din războiul din Ucraina ne-a permis să constatăm faptul că fiecare dintre părțile implicate a încercat să „legitimeze” în conștiința propriilor cetățeni, cât mai bine, acțiunea militară. Chiar și în aceste condiții, interviurile cu prizonierii de război ai agresorului au arătat că mulți dintre aceștia nu au fost suficient de motivați pentru a lupta și nici măcar nu au înțeles ce li se întâmplă.

Dilema executării ordinilor ilegale

Dilema plasează, pe de o parte, o serie de reguli și principii morale și legale de ducere a luptei (în conformitate cu protocoalele și convențiile internaționale) și, pe de altă parte, ideea de a câștiga lupta prin orice mijloace, fie ele și ilegale (atrocități de toate felurile – crime de război, mutilări, uciderea prizonierilor, violuri, înfometare etc.). Uneori, nu este vorba nici măcar de câștigarea luptei, ci doar de răzbunări criminale și inumane sau acte de sadism nejustificat, pentru propria plăcere (Kubany, 1994).

Situația dilematică este una extrem de gravă. Dacă respecti regulile și principiile ducerii luptei armate, riști să pierzi bătălia și chiar războiul... onorabil! Dacă apelezi la mijloace de luptă interzise de convențiile internaționale, există posibilitatea să câștigi unele lupte, dar îți încalci valorile în care crezi. La acest aspect se poate adăuga și conformismul la grup și puterea de convingere a unui lider autocratic, care nu oferă alternative de ieșire din situație.

Mecanismele psihologice de reducere a disonanței cognitive a militarilor, în astfel de contexte, implică argumente de genul: „dacă nu ești cu noi, înseamnă că ești cu inamicul”, „trebuie să alegi între echipa noastră și a lor...”, „în război, orice este permis”, „scopul scuză mijloacele”, „numai lașii renunță...” etc.

Oficial, statul nu poate accepta astfel de acte de cruzime, comise de propriii militari, dar, simpla lor tolerare reprezintă un gest cu multe semnificații.

Analiza conflictului din Ucraina ne-a permis observarea (pe canale media) a unor atrocități greu de imaginat împotriva unora dintre militarii capturați (bătăi, mutilări, ucideri în cadrul unor ceremonialuri macabre etc.). Ne întrebăm câți dintre cei implicați, poate ca și simpli martori, s-au confruntat cu dilema morală și cât de mult au suferit din această cauză?!

Dilema sacrificiului suprem pe câmpul de luptă

Dilema plasează, pe de o parte, onoarea militară supremă (aceea de a-ți da viața pentru țară, printr-un gest eroic) și, pe de altă parte, ideea de a scăpa cu viață, cu orice preț.

Situația dilematică este una intensă. Dacă ieși din luptă, de teama de a nu fi ucis (dezertare, retragere fără ordin, predare, renunțare la luptă, abandonarea armamentului, trădare etc.), este foarte posibil ca respectiva bătălie să fie pierdută, iar camarazii de unitate să fie uciși sau capturați de inamic. Consecințele unui asemenea act sunt greu de estimat, într-o situație reală.

Deși există imperative morale, care să justifice salvarea propriei vieți în timpul luptei – explicate de motive precum: ideea că orice conflict armat este temporar, dragostea față de propria familie, faptul că nu crezi în justiția cauzei pentru care lupți, frica, instinctul de conservare, ideea unui viitor strălucit după război, ideea de a susține efortul militar și în alte lupte etc.), acestea pălesc în fața ordinilor date de comandantul militar. În fond, fiecare militar știe că poate fi ucis în luptă. Retragerea este posibilă doar la ordin, în anumite circumstanțe, bine definite.

Astfel, statul descurajează acțiunile personale de salvare a propriei vieți, în detrimentul misiunii, și aduce, prin intermediul culturii organizaționale militare, elemente de reducere a disonanței cognitive, cum ar fi: „*vom recupera orice militar din mâinile inamicului*”, „*unul pentru toți și toți pentru unul*”, „*nimeni nu va rămâne în urmă*”, „*noi avem mai multă grijă de tine decât poți avea tu însuși*”, „*suntem o echipă*”, „*trădătorii, dezertorii și lașii vor plăti pentru faptele lor*”, „*nu ne uităm eroii*”, „*eroii nu mor niciodată...*” etc.

Totodată, trebuie afirmat faptul că inamicul va încerca, prin acțiuni de agresiune psihologică bine țintite, să încurajeze părăsirea luptei de cât mai mulți militari din tabăra adversă.

Așadar, analiza conflictului din Ucraina a arătat că mulți militari au dezertat, s-au predat și chiar au trădat, doar pentru a scăpa cu viață. În mod cert, ei vor trăi, mulți ani, cu această rană morală.

Dilema protejării civililor pe timp de război

Dilema plasează, pe de o parte, ideea de a proteja viața civililor în timp de război și, pe de altă parte, neutralizarea civililor, în special atunci când aceștia pot

compromite o acțiune de luptă sau viața ta și a camarazilor tăi. Situația dilematică conține numeroase aspecte de natură morală. Civili (fie ei copii, persoane mature sau bătrâni) pot fi rude, prieteni sau conaționali ai inamicului, care pot sprijini, într-un fel sau altul, acțiunile acestuia (moral, prin producția de război, economic, agricol, științific, social, politic etc.) ori, pur și simplu, refugiați, care nu vor să se implice în conflict sub nicio formă. Uneori, ei pot aparține țărilor neutre sau chiar prietene, aflate în zona conflictului militar.

În acest context complex, militarul ar trebui să aleagă între protejarea civililor, potrivit moralei și legislației internaționale în domeniu, și neutralizarea lor, potrivit interesului de moment al misiunii pe care o desfășoară. De exemplu, ce va face un militar aflat într-o misiune secretă în teritoriul inamic, care a fost deconspirat de către un copil din tabăra adversară? Ce va face un militar, când vede un copil cu o armă ce îl țintește? Va ucide copilul și va salva misiunea sau îl va lăsa să trăiască și va compromite viața sa, a camarazilor săi și misiunea, în ansamblul său? Conflictele recente au ridicat numeroase astfel de situații psiho-morale în fața militarilor. Uneori, împrejurările au fost și mai dramatice, deoarece inamicul a implicat în luptă, în mod deliberat, copii, femei, bătrâni. Cu certitudine că deciziile luate la respectivul moment au produs răni morale semnificative, pe fondul rezolvării situației dilematice.

Mecanismele psihologice de reducere a disonanței cognitive a militarilor, în astfel de situații, implică argumente de genul: „*misiunea înainte de toate*”, „*viața noastră este mai importantă decât a lor*”, „*nu putem compromite misiunea*”, „*se face apel la clauza de autopărare*” etc.

Analiza conflictului din Ucraina a arătat că, și aici, s-au întâlnit astfel de dileme morale, care au produs răni psihologice profunde. A trăi tot restul vieții cu povara uciderii unui copil nu este ușor!

Dilema distrugerii facilităților civile pe timp de război

Dilema plasează, pe de o parte, ideea de a proteja orașele de acțiunile distructive ale războiului (în mod special, monumentele istorice) și, pe de altă parte, ideea de a le distruge, în numele „*eliberării*” lor. Evident, distrugerea nu se referă la vreo fabrică de armament sau vreo listă de ținte strategice, ci are în vedere, prin excelență, bombardarea cartierelor rezidențiale, a școlilor, a magazinelor, teatrelor, a infrastructurii critice (rezerve de apă, centrale electrice, depozite de alimente, fabrici de alimente etc.), pentru ca inamicul să părăsească teritoriul respectiv cât mai repede și acesta să fie mai ușor de cucerit. Demoralizarea populației este, de asemenea, pe listă.

Al Doilea Război Mondial a utilizat din plin distrugerea facilităților civile, ca tactică de luptă. La acest lucru s-a adăugat și descurajarea morală a populației civile, care sprijinea efortul de război al inamicului, prin bombardarea nediscriminativă a localităților. Astfel, au fost rase total, prin bombardamente masive, o mulțime de orașe și au fost aruncate în moarte și suferință extremă milioane de victime civile, în mod nejustificat. Deși convențiile internaționale ce au urmat celei de-a doua conflagrații mondiale au interzis o astfel de tactică de luptă, ea continuă să se regăsească în conflictele recente, până în zilele noastre.

Declarațiile emoționante ale piloților doborâți, care au văzut efectele bombardamentelor lor la sol, reprezintă o mărturie vie a traumei morale pe care aceștia au trăit-o.

Mecanismele psihologice de reducere a disonanței cognitive a militarilor, în astfel de situații, implică argumente de genul: „*inamicul se ascunde printre civili*”, „*acolo era un depozit de muniții*”, „*în acel cartier se ascund teroriștii*”, „*acea centrală electrică alimentează o fabrică de arme*”, „*să plătească toți cei care îl susțin pe inamic*” etc.

Analiza conflictului din Ucraina a demonstrat că, în ciuda unor acte internaționale, care interzic distrugerea totală a orașelor, această tactică de luptă continuă să fie utilizată de invadatori, pe scară largă. Ne întrebăm, în acest context, dacă ea produce, cu adevărat, răni morale celor ce o pun în operă...

Dilema aplicării unor tratamente inumane prizonierilor

Dilema plasează, pe de o parte, ideea respectării drepturilor legitime ale prizonierilor de război și, pe de altă parte, torturarea fizică și psihologică a acestora, pentru a le smulge secrete ce pot conduce la salvarea propriilor trupe sau la neutralizarea inamicului, ca demers justificat în obținerea victoriei.

Situația maltratării prizonierilor a fost prezentă nu numai în conflictele de dinainte de anul 1945, ci, la fel de bine, și în cele care au urmat acestui an (Barela et al., 2020).

Mecanismele psihologice de reducere a disonanței cognitive a militarilor, în astfel de situații, implică argumente de genul: „*totul pentru victorie*”, „*declarațiile lor îi salvează pe ai noștri*”, „*trebuie să vorbească*”, „*noi suntem stăpânii prizonierilor noștri*”, „*pentru că le dăm șansa să trăiască, trebuie să vorbească*”, „*trebuie să plătească pentru ceea ce au făcut*”, „*totul este permis la interogatoriu, atâta timp cât ies informații*”, „*eu îmi fac doar datoria față de țară*” etc.

Analiza războiului din Ucraina a arătat că astfel de practici interzise continuă să se manifeste. Ele provoacă răni morale grave, cu efecte pe termen lung, atât prizonierilor, cât și celor care îi dețin în custodie. Uneori, unii combatanți nici măcar

nu pot spera la statutul de prizonier de război, ei fiind judecați sumar, acuzați de crime de război și executați.

Dilema victimelor colaterale

Dilema plasează, pe de o parte, ideea îndeplinirii misiunii militare, fără victime colaterale și, pe de altă parte, îndeplinirea misiunii militare cu o marjă agreată de victime colaterale.

Situațiile de luptă sunt extrem de delicate, iar, uneori este aproape imposibilă îndeplinirea misiunii militare fără producerea de victime colaterale (de regulă, civili inocenți, care se află întâmplător la locul atacului). Marea întrebare morală este „*Care este limita permisă de victime colaterale?*” Evident, niciun regulament militar nu-și va permite să stipuleze o astfel de limită, fie ea cât de mică. Toleranța oficială este zero, cel puțin în teorie.

Pentru reducerea disonanței cognitive și a rănilor morale la care sunt supuși militarii, se apelează la explicații de genul: „*o eroare regretabilă*”, „*combatanții au folosit scuturi umane din civili*”, „*combatanții au organizat un punct de comandă chiar într-o zonă rezidențială*” etc.

Uciderea, din greșeală sau chiar deliberat, a unor civili produce, în mod cert, răni morale, deoarece rezolvarea unei astfel de dileme este extrem de dificilă (MacNair, 2005).

Analiza războiului din Ucraina a pus în evidență că și această dilemă a fost prezentă, iar efectele sale, în mod sigur, au produs răni morale grave.

Dilema medicului militar pe timp de război

Dilema plasează, pe de o parte, datoria de medic, potrivit jurământului lui Hipocrate (de a salva orice viață de om), și, pe de altă parte, ideea de a salva viața unui inamic/terorist, rănit în luptă.

Această dilemă, recent analizată (Levy, 2008), a scos în evidență unele contradicții profesionale, morale și emoționale pe care le trăiesc medicii militari atunci când se pune problema salvării vieții unui inamic, mai ales când resursele medicale sunt deficitare, iar prioritățile medicale sunt extrem de mari.

Uneori, pentru faptul că, la o intervenție chirurgicală de urgență, a fost ales un inamic în locul unui militar propriu, poate să conducă la adevărate răni morale, mai ales dacă militarul din propria armată moare (Rochon, 2015).

Pentru reducerea disonanței cognitive și a răni morale, se folosesc, de cele mai multe ori, argumente de genul: „*Jurământul lui Hipocrate este mai important decât orice*”, „*așa a vrut Dumnezeu*”, „*eu doar am executat ordinul...*”, „*eu tratez ce primesc, la rând...*”, „*eu nu sunt Dumnezeu...*” etc. Nu avem date referitoare la funcționarea acestei dileme în războiul din Ucraina.

Dilema luptei cu populația locală

Dilema plasează, pe de o parte, ideea că lupta ar trebui să fie purtată doar între combatanți legitimi și, pe de altă parte, ideea că oricine poate deveni inamic, dacă desfășoară o acțiune ostilă la adresa forței.

Situațiile recente de confruntări militare, inclusiv cele din unele misiuni de Peace Keeping, de Peace Enforcement, de evacuare a unor demnitari (diplomați, lideri de nivel înalt etc.) din zone de conflict, au arătat că militarii s-au aflat de nenumărate ori sub asediul și chiar atacul direct al unor grupuri rebele sau chiar al populației civile, revoltată dintr-un anumit motiv. În astfel de cazuri, probabil, cel mai facil mijloc de ripostă al militarilor ar fi fost deschiderea focului asupra civililor, dar, evident, o astfel de abordare ar fi sfidat atât regulile de angajare militară, cât și pe cele morale, deoarece ar fi produs numeroase victime în rândul demonstrațiilor. Pe de altă parte, așteptarea ajutoarelor și eșecul negocierilor pot consolida pozițiile rebelilor, care nu vor ezita să atace atunci când vor considera că dețin avantajul tactic (Levy, 2008). Așadar, ce trebuie să facă un militar într-o astfel de situație dilematică?

Pentru reducerea disonanței cognitive și prevenirea rănilor morale, se apelează la sintagme de genul: „noi nu suntem criminali, noi suntem militari”, „vor veni ajutoarele...”, „vom folosi doar atâta forță cât este necesară”, „noi doar ne apărăm”, „nu am provocat noi atacul”, „ei au atacat, ei vor suporta consecințele”, „de ce să murim noi?” etc.

Analiza conflictului din Ucraina a permis observarea formulelor dure de descurajare a demonstrațiilor populației locale, utilizate de către forțele ocupante.

Dilema trădării

Dilema plasează, pe de o parte, ideea apărării cauzei țării tale, cu orice preț, și, pe de altă parte, trădarea țării, pentru avantaje personale sau de altă natură.

Această problemă a fost tratată pe larg în capitolul „Psihologia trădării” (Dobre, 2020). Astfel, s-a putut observa că circumstanțele trădării și tipurile de trădare, cu implicațiile lor psihologice, sunt complexe și numeroase.

Trădarea țării, fără îndoială, rămâne trădare, indiferent de motivația care a stat la baza sa, deoarece ea presupune, în caz de conflict armat, pierderea luptei, uciderea unui număr mare de conaționali, și nu numai. Cu toate acestea, istoria a demonstrat că trădarea poate avea și o conotație pozitivă, dacă salvează vieți, dacă duce mai repede la pace, dacă împiedică eventuale planuri criminale ale vreunui lider fanatic (Ib.).

Fiecare dintre taberele combatante încurajează trădarea adversarului prin tot felul de formule, care mai de care mai originale. Astfel, pentru reducerea disonanței

cognitive și prevenirea rănilor morale, trădarea este susținută de afirmații de tipul: „să faci pace mai repede”, „noi suntem eliberatorii”, „liderii tăi doar te folosesc și nu le pasă de suferința ta”, „noi îți dăm bani și valoare”, „scapi de toate problemele, dacă ne spui despre aceste secrete...”, „noi vom avea grijă de familia ta” etc.

Analiza conflictului din Ucraina a permis identificarea a numeroase cazuri de trădare, urmate de arestări sonore. Prinderea trădătorilor le produce răni morale puternice celor care au trădat, indiferent de motivațiile care au justificat acest act.

Dilema protejării camarazilor care au comis atrocități pe câmpul de luptă

Dilema plasează, pe de o parte, solidaritatea cu cei cu care ai fost în (sub)unitate, pe câmpul de luptă – la bine și la rău, indiferent de situație și, pe de altă parte, ideea de moralitate și legalitate.

Războiul, cu siguranță, este cea mai mizerabilă formă de manifestare a umanității, chiar și atunci când se duce onorabil, după toate regulile. Dar, de cele mai multe ori, în practică, în război, este aproape imposibil să respecti regulile, mai ales atunci când vezi cum îți mor camarazii și inamicul nu se sfiște să folosească mijloace perfide de luptă. Conflictul de după anii 1945 au pus în evidență numeroase abuzuri și chiar crime de război (Singer, 2004). Unele dintre acestea au fost judecate după finalizarea conflictului, chiar dacă au fost implicați militari ai propriei armate.

Asistarea și participarea, împotriva propriei voințe, în calitate de militar, la atrocități ordonate abuziv de lideri hiper-autoritari, în mod ilegal, în virtutea dreptului de a da ordin, pot produce răni morale extrem de grave, așa cum am arătat. Dar, păstrarea secretului cu privire la aceste fapte ilegale, eventual crime de război (uciderea civililor, uciderea prizonierilor, maltratarea militarilor inamici capturați, violuri, jafuri etc.), poate agrava, în mod cert, rănilor morale deja existente, cu consecințe dramatice asupra persoanei.

Deși se încearcă „pansarea” acestor răni morale cu afirmații de tipul: „am fost și suntem o echipă”, „ce a fost, a fost”, „să uităm ce am trăit în iad”, „cine trădează va plăti”, „toți suntem la fel de vinovați”, „ei ne-au determinat să facem ce am făcut”, „fără regrete” etc., astfel de traumatisme psihologice nu se vor vindeca de la sine. Faptul că unii militari, care au fost supuși unor astfel de ordine ilegale, vor depune mărturie reprezintă, pentru ei, adevăratul „tratament al rănilor morale” (Shay, 1995). Ei vor gândi că: „au conștiința împăcată”, „vinovații trebuie să plătească”, „trebuie să-și recapete liniștea emoțională”, „au nevoie de justiție pentru a putea să-și recapete demnitatea umană” etc.

Analiza războiului din Ucraina nu permite, la acest moment, formularea unor concluzii în această privință, deoarece conflictul nu s-a încheiat încă, dar, se pare că instanțele internaționale au început să cerceteze crimele de război produse.

Dilema prizonierului

Dilema plasează, pe de o parte, posibilitatea unui trai mai bun în prizonierat și, pe de altă parte, trădarea camarazilor, pentru obținerea unor avantaje și, eventual, a unei șanse la viață. După cum se observă, este o varietate a dilemei trădării, dar, aplicată într-un mediu extrem de restrictiv – cel al detenției.

Trădarea în prizonierat presupune atât deconspirarea unor secrete militare (planuri de luptă, arme speciale, acțiuni militare, efective etc.), cât și trădarea camarazilor prizonieri (deconspirarea planurilor de evadare, umilirea superiorilor etc.).

Pentru reducerea traumei morale, cei ce dețin controlul asupra prizonierilor obișnuiesc să afirme aceleași lucruri ca la trădare, dar, oferă, în schimb, uneori, unele avantaje materiale prizonierilor, ca recompensă pentru informațiile prezentate (Dobre, 2020).

Pe de altă parte, militarii aflați în prizonierat obișnuiesc să afirme că: „*acest statut este unul temporar*”, „*trebuie invocate convențiile internaționale cu privire la drepturile prizonierilor*”, „*în mod cert, vor fi schimburi de prizonieri*”, „*cei de acasă îi vor salva*”, „*războiul se va finaliza, în cele din urmă, și vor reveni acasă*”, „*trădătorii vor plăti scump*”, „*păstrarea onoarei de militar este esențială în asemenea condiții*” etc.

Trauma psihologică a prizonieratului este, prin natura sa, foarte mare. Dacă la aceasta se adaugă și cea provocată de confruntarea cu dilema morală expusă, rana emoțională se poate agrava semnificativ.

Analiza războiului din Ucraina a permis, până la acest moment, doar vizualizarea unor declarații publice sporadice ale unor prizonieri de război, care, în cele mai multe cazuri, au afirmat că „*le pare rău de ceea ce au făcut*” și „*că sunt bine tratați*”.

Dilema salvării unui singur om, cu riscul ca mai mulți să moară

Dilema plasează, pe de o parte, ideea salvării militarilor capturați de inamic, cu orice preț, și, pe de altă parte, riscul ca pentru salvarea incertă a unui camarad să fie pierduți în luptă mult mai mulți militari.

De regulă, în astfel de operații de salvare participă trupe speciale, antrenate temeinic pentru astfel de misiuni. Dar, chiar și în acest context, nimeni nu poate garanta nici succesul misiunii și nici viața celor care participă la misiune.

Așadar, comandanții militari au de luat decizia de a salva viața unui soldat, riscând viața mai multor oameni. O astfel de decizie este întotdeauna foarte dificil de luat. Este un act psihologic de maximă intensitate, care solicită, deopotrivă, sistemul cognitiv și pe cel emoțional.

Această decizie are o puternică semnificație psiho-morală atât pentru militarul în cauză (eventual, capturat de inamic sau rănit ori vreun pilot catapultat ce se ascunde

în teritoriul ostil etc.), cât și pentru orice alt militar care luptă în respectiva armată, deoarece alimentează o emoție decisivă în caz de război – speranța. Speranța îi oferă fiecărui militar resurse suplimentare de a-și îndeplini misiunea, de a evada, de a mai supraviețui o zi, dacă este nevoie. Tot speranța consolidează loialitatea, spiritul de corp, solidaritatea militară în caz de război și încrederea în comandanți.

Liderii militari care trebuie să ia o astfel de decizie își atenuează dilema morală pe afirmații de genul: „*oricine ar fi procedat la fel*”, „*așa am fost instruiți*”, „*orice militar contează*”, „*și eu m-aș duce după el...*”, „*forțele trimise în misiune sunt de elită*”, „*fiecare militar își asumă sacrificiul suprem*”, „*stă în puterea noastră!*”, „*este un cod al onoarei militare*” etc.

Analiza conflictului din Ucraina nu a relevat suficiente date care să permită o analiză în acest sens. Nu se cunoaște dacă vreuna dintre părțile implicate a organizat misiuni de salvare a propriilor militari, în teritoriul inamic.

Dilema liderului în timp de război

Dilema plasează, pe de o parte, datoria unui lider militar de a-și îndeplini misiunea încredințată și, pe de altă parte, riscul ridicat de a pierde oameni în luptă.

Luarea deciziei militare și darea ordinului de luptă reprezintă un act militar de mare responsabilitate. Fiecare comandant militar știe că, indiferent de cât de bine a pregătit misiunea, există posibilitatea ca unii dintre militarii săi trimiși la luptă să nu se mai întoarcă vii sau să fie răniți, chiar grav. Cauzele unor astfel de situații pot fi multiple și extrem de complexe: accidente stupide, angajarea în luptă, trădare, reacții eronate, superioritatea inamicului, tactici greșite, nefuncționarea corespunzătoare a tehnicii și armamentului din dotare, incapacitatea comandanților locali de a gestiona situația etc.

Liderul militar, deși se concentrează pe îndeplinirea misiunii, nu poate ignora nici pierderile umane. Fiecare soldat care moare, este rănit sau capturat îi diminuează șansele de îndeplinire a misiunii, pe de o parte, și produce un adevărat uragan acasă, cu impact politic și mediatic masiv și cu consecințe dezastruoase pentru cariera sa, pe de altă parte (Maguen, 2009). Totodată, liderul militar rămâne cu povara morală că un număr de militari au murit, au fost mutilați în luptă sau capturați de inamic, sub comanda sa. El va trebui să ofere, astfel, explicații familiilor lor și societății, în general. Acest stres, dat de responsabilitatea actului de comandă, pe timp de confruntare armată, poate provoca răni morale grave unor comandanți care nu pot gestiona corespunzător dilema expusă (Dobre, 2020).

Pentru reducerea disonanței cognitive și prevenirea agravării rănilor morale se utilizează afirmații de tipul: „*operația militară a fost aprobată de superiorii mei*”, „*fiecare a fost instruit pentru luptă, deci responsabilitatea aparține fiecăruia*,”

din acest moment”, „liderul face tot ce este posibil pentru sprijinirea operației militare”, „moartea face parte din orice plan militar”, „eroii vor fi onorați, iar familiile îndoliate ajutate să depășească momentul” etc.

Analiza conflictului din Ucraina a arătat că unii comandanți militari au suferit răni psiho-morale semnificative, ca urmare a pierderii în luptă a subordonaților. Uneori au fost eliminate unități întregi, în luptă. Pierderile, de ambele părți, se ridică la sute de mii de oameni, fapt ce sugerează că dilema de referință produce efecte dramatice în rândul liderilor militari.

CONCLUZII

De parte de a rezolva dilemele și rănilor psiho-morale ale militarilor, acest articol a dorit să atragă atenția cititorului asupra unor aspecte mai puțin vizibile din viața acestei categorii de personal, aspecte definite multidimensional: psihologic, moral, legal, militar, medical, și nu numai.

Înțelegerea acestor dileme va permite comandanților și experților, pe de o parte, și celorlalți militari, pe de altă parte, să acorde resurse suplimentare pentru pregătirea soldaților, în caz de conflict armat.

Tratate inițial, ca elemente ale stresului post-traumatic de luptă, rănilor morale, produse de dilemele menționate, încep să se diferențieze din ce în ce mai mult și să alcătuiască o nouă categorie de afecțiuni psihologice, care necesită o abordare mult mai dedicată și mai atentă.

Ne alăturăm, astfel, prin acest articol, celor ce susțin o pregătire psihologică mult mai laborioasă a militarilor și a societății, în general, pentru situația, deloc de dorit, a unui conflict armat. Cunoașterea dilemelor morale, înainte ca ele să producă efecte negative, reprezintă prima regulă de angajare a militarilor în orice tip de acțiune militară. Identificarea rănilor morale la timp și „tratarea” lor pot constitui un al doilea pas important în actul de recuperare psihologică post-conflict.

Așadar, dilemele morale și etice ale militarilor vor continua să se manifeste, dar studierea lor științifică ar putea să contribuie semnificativ la reducerea efectelor negative pe care acestea le produc la adresa militarului, în mod special, și la adresa societății, în mod general.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

1. Barela, S.J., Fallon, M., Gaggioli, G. (2020). *Interrogation and Torture: Integrating Efficacy with Law and Morality*. Oxford University Press.
2. Brock, R.N., Lettini, G. (2012). *Soul Repair: Recovering from Moral Injury after War*. Beacon Press.

3. Dobre, C. (2020). *PSYINT – Psychological Intelligence*. București: Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei.
4. Drescher, K.D., Foy, D.W., Kelly, C. (2011). *An Exploration of the Viability and Usefulness of the Construct of Moral Injury in War Veterans*. APA Journal.
5. Grossman, D. (2009). *On killing: The psychological cost of learning to kill in war and society* (Rev. ed.). New York, NY: Back Bay Books.
6. Jamieson, N., Maple, M., Ratnarajah, D., Usher, K. (2020). *Military moral injury: A concept analysis*. International Journal of Mental Health Nursing, 29, 1049-1066.
7. Kimhi, S., Kasher, A. (2015). *Moral Dilemmas in Military Situations: Proportionality Principle, Religiosity, Political Attitudes, and Authoritarian Personality*. APA Journal, vol. 27, nr. 3.
8. Kubany, E.S., Gino, A., Denny, N.R., Torigoe, R.Y. (1994). *Relationship of cynical hostility and PTSD among Vietnam veterans*. Journal of Traumatic Stress, 7(1), 21-31.
9. Levy, B. S., Sidel, V.W. (2008). *War and Public Health*. Oxford University Press.
10. MacNair, R. (2005). *Perpetration-induced traumatic stress: The psychological consequences of killing*. Lincoln, NE: Authors Choice Press.
11. Maguen, S., Metzler, T.J., Litz, B.T., Seal, K.H., Knight, S.J.&Marmar, C.R. (2009). *The impact of killing in war on mental health symptoms and related functioning*. Journal of Traumatic Stress, 22, 435-443.
12. Rochon, C. (2015). *Dilemmas in Military Medical Ethics: A Call for Conceptual Clarity*. Erudit Org, Bioethique Online, vol. 4.
13. Schlosser, E. (2016). *Today's nuclear dilemma*. Sage Journal, nr. 4.
14. Shay, J. (1995). *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Scribner.
15. Singer, M. (2004). *Shame, guilt, self-hatred and remorse in the psychotherapy of Vietnam combat veterans who committed atrocities*. American Journal of Psychotherapy, 58, 377-385.
16. Yan, G.W. (2016). *The Invisible Wound: Moral Injury and its Impact on the Health of Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom Veterans*, Military Medicine. Vol. 181, nr. 5, pp. 451-458.
17. A Treia Convenție de la Haga privind începerea ostilităților (1907).
18. A Patra Convenție de la Haga privind legile și obiceiurile războiului pe uscat (1907).
19. Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie/Prima Convenție de la Geneva (1949).
20. Convenția referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război/A patra Convenție de la Geneva (1949).
21. Convenția de la Geneva privind tratamentul prizonierilor de război (1949).
22. Convenția de la Haga pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (1954).
23. Convenția de la Londra cu privire la interzicerea perfecționării, producției și stocării armelor bacteriologice (biologice) și cu toxine și la distrugerea lor (1972).
24. Convenția de la New York pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (1948).
25. Convenția de la Paris privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora (1993).
26. DEX (2022). Dicționar explicativ al limbii române, dexonline.ro, accesat la 21 septembrie 2022.